

VZPOMÍNKA NA UKRAJINU

MEMORIES OF THE UKRAINE

JAROSLAV KŘÍŽ

SOUHRN

Válka způsobená brutálním napadením Ukrajiny Ruskem inspirovala autora ke vzpomínce na návštěvu Kyjeva v roce 1976 a jednání o zkušenostech při sledování dopadů znečištěného životního prostředí na zdraví s kolegy na ukrajinském Institutu hygieny obecné a komunální. Vlídne přijetí, pohostinnost, zaujetí odbornými problémy a pohoda po celou dobu prožitou v Kyjevě dnes ostře kontrastují s probíhající válečnou tragédií. K humanitárním a materiálním důsledkům války bude třeba přičíst i nedozírné škody v hygienických podmínkách života. Autor hluboce lituje, že Ukrajinu potkalo takové neštěstí.

Klíčová slova: Ukrajina, válka, hygienici

SUMMARY

The war in the Ukraine, resulting from a brutal attack by Russia, has inspired the author to recollect a visit to Kiev in 1976 and negotiations with colleagues at the Ukrainian Institute of General and Environmental Hygiene about experiences with monitoring the health impacts of environmental pollution. A warm reception, hospitality, interest in professional issues and the atmosphere of well-being during the stay in Kiev sharply contrasts with the ongoing terrible war. Unforeseeable damage in public health conditions will have to be added to the humanitarian and material consequences of the war. The author deeply regrets that the Ukraine is faced with such tragedy.

Key words: Ukraine, war, public health professionals

<https://doi.org/10.21101/hygiena.a1813>

Odbornému časopisu nepřísluší komentovat existující válečné tragédie a politické zločiny, ale brutální napadení Ukrajiny Ruskem a neštěstí, které to přineslo Ukrajincům, si zaslouží výjimku alespoň prostřednictvím nostalgické vzpomínky na dávná setkání s ukrajinskými kolegy hygieniky.

Na cestu z Krajské hygienické stanice (KHS) Středočeského kraje do Institutu obecné a komunální hygieny v Kyjevě mě vyslalo ministerstvo zdravotnictví v roce 1976. V té době bylo naše oddělení komunální hygieny KHS špičkovým pracovištěm v oblasti studia účinků znečištění ovzduší na zdraví dětí a spolupracovalo s mnoha dalšími odborníky imunology, biochemiky, fyziology, chemiky a statistiky i s Institutem hygieny a epidemiologie. Za několik let byl shromážděn obsáhlý materiál o plicních funkcích dětí, zranění kostí, hladinách imunoglobulinů, krevních obrazech a nemocnosti ve znečištěných oblastech ve srovnání s oblastí s čistým ovzduším. Pro většinu zahraničních pracovišť byly naše výsledky nedostižné, protože se zakládaly mj. na laboratorních vyšetřeních krve exponovaných dětí. V jiných zemích to bylo možné jen po složitých povolenacích řízeních; v Česku podobné předpisy vznikly až za několik let. Práce byla financovaná jako státní výzkumný úkol.

Do Kyjeva jsem letěl v neděli 27. dubna 1976, v den, kdy v polských Katovicích končilo mistrovství světa a Evropy v ledním hokeji. Československo získalo oba mistrovské tituly a u pracovníků kyjevského institutu mi to zvýšilo sympatie. Jste „molodci“, porazili jste Rusko (tehdy Sovětský svaz).

Představa o pohodlné, téměř výletní cestě vzala za své při strastiplném přestupování v Moskvě z letiště Šeremetěvo na letiště Vnukovo. Byl jsem vybaven pouhými 9,5 rubly a za ten obnos mě žádný taxikář nebyl ochoten na Vnukovo odvézt. Musel jsem tedy bloudit z jednoho letiště na druhé veřejnou dopravou a jen výjimečně jsem narazil na Moskvana, který mi uměl poradit. Na linku do Kyjeva jsem se nakonec dostal a divil se, že nejdříve nastupovali cizinci. Až poté, co jsme obsadili svá místa v letadle, dostali se na řadu místní. Na palubě to pak bylo jako ve venkovské lokálce. Člověk s živou husou v tašce, jiný s objemným samovarem, řemeslník v montérkách, početná rodina s dětmi v lidových oblecích. I hotel v Kyjevě mě večer po přiletu překvapil. V recepci měli přednost nositelé vyznamenání a váleční veteráni, až potom ostatní hosté.

Úžasná péče o mou osobu začala druhý den, když za mnou do hotelu přišla elegantní mladá dáma, dr. Jelena Filipovna Stojan, která měla můj pobyt v ústavu a v Kyjevě na starosti. Dovedla mě do institutu, který byl tehdy v historické budově u Carského sela, ale nedaleko už rostl nový čtrnáctipodlažní objekt. Přijala mě zástupkyně ředitele a pohovořila o historii hygienické služby na Ukrajině. Po komunistické revoluci v roce 1917 se pomalu začala zlepšovat sanitární a epidemiologická úroveň země, ale pokroky přerušila druhá světová válka. Kyjev byl téměř zbourán. Musely se urychleně budovat vodní zdroje, vodovody a kanalizace. Přišlo období výstavby bytů a závodů a ústav se téměř výhradně věnoval praktické hygieně. V 70. letech už se orientoval na moderní složité otázky vztahů prostředí a člověka a spolupra-

coval i s ústavy v USA. Progresivní odborné trendy se odrazily ve struktuře ústavu, který měl oddělení imunologie a alergologie, genetiky, oddělení fyzikálních faktorů prostředí aj. Praktickou metodickou činnost mělo na starosti oddělení expertiz. Nově zřízeno bylo oddělení bytové chemie, kde se posuzovala zdravotní rizika umělých hmot, barev, kožní resorpce komponent saponátů aj.

Vzhledem ke svému zaměření na imunologické ukazatele zdravotního stavu jsem pak měl rozhovory zejména s vedoucími oddělení imunologie, sociální hygieny a hygieny dětí a dorostu, které sledovalo, podobně jako naše KHS, zdravotní stav dětí v oblasti znečištěné chemickým průmyslem. Všichni měli velký zájem o spolupráci s námi, o práci československých hygieniků však měli poměrně málo informací. Jejich starosti a metody byly hodně příbuzné našim; vždyť obě hygienické služby byly založeny na podobných základech a prof. Litvinov, který v Československu pomáhal založit hygienickou službu, pocházel z Kyjeva. Na oddělení expertiz používali rozptylové studie exhalací a podobně jako my docházeli k závěrům, že v mnoha lokalitách už se žádný nový zdroj znečištění vybudovat nedá.

Na oddělení hygieny dětí a dorostu jsem hovořil se zanícenou obdivovatelkou našich tehdejších odborníků, doc. Kapalína a prof. Jandy z IHE (Kapalín objevil změny na erytrocytech u dětí z oblastí se znečištěným ovzduším, Janda formuloval hygienické požadavky na prostředí dětí). Na rozdíl od nás měla velké plány, ale málo výsledků. Když se seznámila s našimi, vášnivě mě přemlouvala, abych je obhájil jako kandidátskou práci (CSc.). Mu-

sel jsem jí opatrně vysvětlit, že po mém vystoupení proti okupaci Československa sovětskými vojsky v roce 1968 se mi cesta k obhajobě vědecké práce zcela uzavřela.

Na poledním pohoštění s kartoškami (sladké koule připomínající brambory) mi náměstkyně sdělila, že se počítá s mou účastí na oficiální oslavě 1. máje na bulváru Kresčatik, včetně místa na tribuně. V doprovodu Jeleny Filipovny jsme prošli šesti kontrolami propustky a pasu. Monstrózní dvouhodinový průvod začal alegorickými vozy s Leniny, Marxy, Engelsy a Brežněvy. O něco dříve, než se objevily před tribunou blížící se šiky různých činovníků, zdálky už byly slyšet zvuky, jako rytmicky chrastící obří kastaněty. Vydávaly je tisíce řádů a medailí na hrudích účastníků pochodu. Prostě obyvatelé Kyjeva však asi víc zajímaly zprávy v novinách oznamující, jak úžasnou nabídku zboží k 1. máji připravily obchody.

Jeden den mi byl vyhrazen k návštěvě „sanepid stanice“ (KHS) kyjevské oblasti. Opět mě doprovázela Jelenka Filipovna a vezla volha, i v Československu tehdy oblíbené auto funkcionářů střední kategorie a majetnějších lidí. Navštívili jsme „vzdušníky“, pracovníky oddělení hygieny ovzduší, ke kterému patřila terénní i laboratorní část. Prostory měly neskutečně uklizené, na laboratorních stolech místa pro stanovení oxidu siřičitého, oxidu dusíku atd., pod sklem metodické postupy. Nechyběl vlastní spektrofotometr, fotokolorimetr, polarograf, plynový chromatograf. Po rozhovoru a prohlídce byl jako pohoštění kyjevský dort s burizony, tureckým medem, kandovaným ovocem, polevou a ozdobami. Vynálezkyňe prý za to dostala vyznamenání. V Kyjevě jsem viděl mnoho Kyjanů (tak se označují Kyjevané), jak si ke svátku 1. máje nesou krabice s tímto dortem.

Před odjezdem domů jsem navštívil ředitele institutu, obecně známého odborníka prof. Šandalu. Právě dostal státní vyznamenání, které mu zářilo na hrudi stejně jako oči za zlatými obroučkami brýlí. Okolo postávalo několik slavnostně vyhlížejších pánů – soudruhů podle tehdejší terminologie. Ředitel mě ujistil, že ví, jak vysokou vědeckou úroveň má naše práce, a bude rád, když budeme spolupracovat. Rádi k nám přijedou na návštěvu, musí však od nás dostat pozvání. Vyměnili jsme si dárky a velký úspěch jsem měl s panenkou v moravském kyjovském kroji. Podoba jmen Kyjeva a Kyjova vzbudila nadšení.

Mnohé by se dalo napsat o zážitcích z návštěvy pamětihodností Kyjeva a z kontaktů s běžnými Kyjany. Jsou hrdí na svou historii. Kyjev byl založen někdy v 6. století a v 10. století už byla Kyjevská Rus státem, který sahál od Kyjeva na jihu až po Balt. A. N. Tolstoj napsal: „Jsou dvě Rusi, první kyjevská, která má kořeny ve světové a evropské kultuře, a druhá moskevská, Rus pralesů, mongolská a divoká.“ Mezi kyjevským a moskevským obdobím ruských dějin je podle něj propastný rozdíl.

Odborný přínos setkání s ukrajinskými hygieniky po letech vybledl, zůstávají však vzpomínky na milé a mimořádně pohostinné lidi, kteří mě obklopili péčí, jakou jsem ani ve snu nečekal. Je na místě dodat, že i názory na tehdy existující komunistický režim jsme měli blízke, i když vyjadřované jen v náznacích.

Současná ruská agrese je pro Ukrajinu tragédií, jaká nemá v 21. století obdoby. Náprava nedožrnlých škod bude vyžadovat nemenší sílu, jako probíhající obrana země. Vnuci kolegyn a kolegů z institutu, se který-

Obr. 1 a 2. Fotografie z návštěvy v kyjevském Institutu hygieny obecné a komunální. Na první fotografii diskuse nad českou publikací, první vlevo Jelenka F. Stojanova, uprostřed Jaroslav Kríž, na druhé fotografii první zleva imunolog G. I. Vinogradov v diskuzi s autorem.

mi jsem se seznámil, dnes asi bojují se zbraní v ruce za svobodu Ukrajiny a vnučky se svými dětmi jsou možná někde v Čechách, kam se uchýlily před hrůzami války. Vzpomínky na někdejší poklidné dny v Kyjevě ve mně vzbuzují hluboký smutek.

Konflikt zájmů: žádný.

*Došlo do redakce: 4. 4. 2022
Přijato k tisku: 4. 6. 2022*

*Doc. MUDr. Jaroslav Kříž
Choceradská 2745/31
141 00 Praha 4
E-mail: jarkriz@volny.cz*